De sista värjorna från Wira Bruk

av Lars Edberg

Adjunkt Lars Edberg, verksam vid Wira Museum, belyser en intressant epok i Wira Bruks historia — de sista värjornas tillkomst och öden.

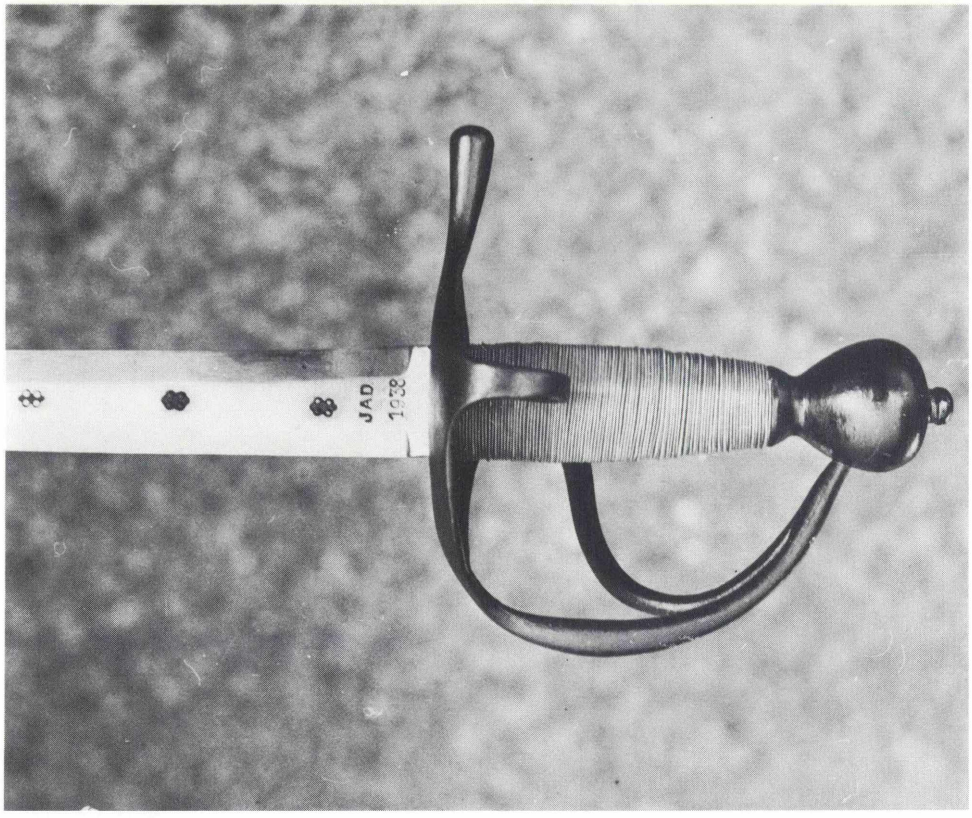
Wira Bruk grundades omkring 1630 som ett vapenfaktori och hade periodvis ensamrätt på leverans av värjklingor till kronan. Sin största kapacitet nådde bruket i början av 1700-talet — under det stora nordiska kriget. Årsleveranser från Wira på 12 000 klingor var under denna period ingen ovanlighet. 1775 förlorade Wira slutligen sina privilegier efter upprepade klagomål på de levererade klingorna. Detta betydde emellertid inte att tillverkningen av klingor helt upphörde vid bruket, endast att Wira i fortsättningen fick arbeta på samma villkor som övriga bruk. Samtidigt gick emellertid Wira också över till en fredligare produktion, och det är symptomatiskt att vid sekelskiftet 1800 lika många liar producerades per år som man hundra år tidigare hade levererat värjklingor. Tiderna var ju nu också betydligt fredligare. Samtidigt sålde dock Wira ännu under de två första årtiondena på 1800-talet mellan två- och trehundra klingor per år.

När tillverkningen av klingor helt avstannade är svårt att säga — räkenskaperna lämnar oss här i sticket — men frågan är om det inte skedde på 1840-talet. Då avlades de sista gesällproven i Wira före skråtvångets avskaffande. John Dahlgren — den siste Wirasmeden — berättar om detta i sina "Minnen och anteckningar från Vira Bruk i Uppland". De två sista smeder som avlade gesällprov skulle enligt honom vara Rikard Törnberg och Adolf Holmström. Holmström hade förfärdigat en värja som prov. Denna värja skulle då möjligen kunna vara slutpunkten i en från 1700-talets slut nedgående produktionskurva. Detta skulle också stämma bra med den uppgiften, att Wira Bruk på 1840-talet ombildades på så sätt att en resolution utfärdades på nedläggning av klingebruket 1842. Två år senare skulle dock enligt samma källa privilegium ha erhållits på att bl. a. uppföra en smälthärd för järnskrot, en hammare för smältorna samt tre knipphammare.[1]

*

Emellertid kom värjsmidet vid Wira att tas upp på nytt, innan hjulen och hamrarna definitivt tystnade 1948. Det var John Dahlgren — den siste smeden vid Wira och ensam i smedjan i 23 år — som såg till att smidestraditionen vid bruket avslutades på ett förnämligt sätt. Tack vare honom slöts cirkeln. Wira hade börjat som klingebruk, och det kom också att sluta som ett sådant.

Det är väl närmast självklart, att de värjor som tillverkades av John Dahlgren inte som sina föregångare var avsedda att användas

Dahlgrensvärja tillverkad 1938. (Foto förf.)

i krig — eller ens att bäras till uniform. De köptes i stället av samlare och andra som ville ha en Wira-värja innan det var för sent. Det är om dessa värjor — de s. k. Dahlgrenvärjorna — denna uppsats handlar.

*

En genomgång av det källmaterial jag haft till mitt förfogande för denna undersökning är kanske här på sin plats.

Först och främst finns då själva värjorna, av vilka ett 15-tal har spårats upp. Vidare lämnade Dahlgren efter sig ett förhållandevis stort material i form av ritningar, arbetsanteckningar, korrespondens m. m. Dessa papper finns i Wira Museums arkiv genom hans efterlevande systers, Fanny Dahlgren, försorg. Av särskilt intresse är här Dahlgrens egen förteckning över de värjor han gjorde. Vi kan där år för år följa tillverkningen och till och med för varje enskild värja få

John Dahlgren vid knipphammaren 1926. (Foto Tage Bergh)

uppgift om vem som har köpt den. Där finns också anteckningar om pris. Förteckningen upptar 75 värjor mellan åren 1916 och 1947. Till dessa kommer hans eget exemplar, som inte finns med i förteckningen. Den samlade upplagan av Dahlgrenvärjor skulle alltså vara 76 — en siffra som nog får anses ganska säker med tanke på Dahlgrens ordentlighet och noggrannhet.

En kronologisk förteckning över värjorna med uppgift om tillverkningsår och första köpare eller beställare finns i slutet av denna uppsats. Jag tror inte det kan existera många, om ens något mer exemplar, som inte finns förtecknat.

Siffran 76 värjor under 32 år kan synas låg. Då får man emellertid tänka på att Dahlgren försörjde sig själv och två systrar på att smida liar, yxor, knivar och andra nyttiga saker. Värjsmidet var — åtminstone till en början — av underordnad betydelse för honom, närmast en hobby. Före 1936 tillkom endast tre värjor. För åren från 1936 till 1947 fördelar sig antalet på följande sätt:

1936	1 ex	1940	4 ex	1944	—
1937	7 ex	1941	1 ex	1945	14 ex
1938	14 ex	1942	1 ex	1946	15 ex
1939	4 ex	1943	3 ex	1947	8 ex

Nedgången under krigsåren är ju tydlig, liksom den snabba uppgången under fredsåret 1945. Den sista värjan såldes i augusti 1947. Året därpå dog John Dahlgren, 82 år gammal.

Interiör av Dahlgrensmedjan 1925. Till höger om dörren lieämnen. I bildens vänstra kant skymtar den vattenhjulsdrivna fläkt, som Dahlgren installerade och som delvis kom att ersätta bälgen. (Foto Oscar Halldin)

Av övrigt källmaterial finns en hel rad intervjuer med Dahlgren i olika tidningar och tidskrifter, där han berättar om sitt värjsmide. Han var ett flitigt anlitat intervjuoffer och förekom t. o. m. i amerikansk press. "The Phila Inquirer" hade i april 1946 ett reportage med titeln "Sweden's oldest armourer". Större källvärde har dock en del radiointervjuer som gjordes med Dahlgren, främst Lars Madséns av 1941.

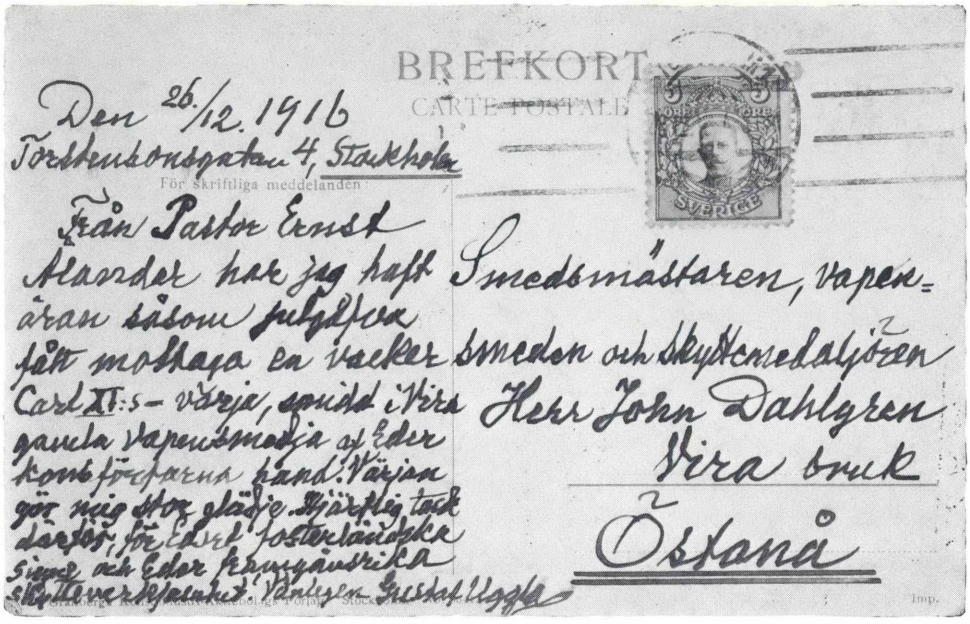
Slutligen måste jag nämna mina egna hågkomster av Dahlgren. Jag var 22 år när han dog och tillbringade många stunder hos honom i smedjan och på hans vindskammare. Jag har ganska klara minnesbilder av de flesta momenten vid hans värjsmide. Särskilt väl minns jag de problem han hade att brottas med.

*

Under äldre tid var ett flertal olika yrkesmän engagerade i tillverkningen av en värja. Klingsmeden gjorde själva klingan, medan en fästesmed eller "creutzsmed" svarade för fästet. Gällde det en drabant-, officers- eller kavallerivärja, gjordes fästet oftast av mässing. Det arbetet sköttes vanligen av särskilda gelbgjutare, ibland av svärdfejarna. Sliparen slipade klingan och svärdfejaren slutligen monterade klingan med fästet, lindade kaveln och tillverkade baljan.

John Dahlgren fick göra alla dessa moment på egen hand, och det vore verkligen frestande att säga att många generationers kunskap, erfarenhet och skicklighet inom olika områden till slut samlades hos den siste kvarvarande smeden. Så förhöll det sig emellertid inte. När det gällde värjsmidet fick han lov att på egen hand lära sig allt från början. Konsten att smida en klinga hade inte levt kvar vid Wira. En förträfflig illustration till att det verkligen förhöll sig så får vi i den tidigare nämnda radiointervjun med Dahlgren. På tal om de sista gesällproven frågar Lars Madsén angående Holmströms klinga: "Men han berättade väl även hur själva smidet gick till?" Dahlgrens svar blir: "Nej, det gjorde han inte. Han tvärtom sa att ingen fick tala om för honom hur han skulle bära sig åt. Men det tyckte jag var underligt . . ." Saken var väl helt enkelt den att skulle man bli utlärd gesäll, skulle man vara så skicklig i sitt yrke att man själv kunde räkna ut hur man skulle göra. I precis samma situation befann sig alltså John Dahlgren, när han gav sig i kast med sin första värja.

*

BREFKORT
CARTE POSTALE
För skriftliga meddelanden
SVERIGE
Den 26/12. 1916
Fredsbonsgatan 4, Stockholm
Från Pastor Ernst Ålander har jag haft äran såsom julgåfva fått mottaga en vacker Carl XII:s-värja, smidd i Wira gamla vapensmedja af Eder kompetenta hand. Värjan gör mig stor glädje. Hjärtligt tack därför, för Eder fosterländska sinne och Eder framgångsrika skicklighet i vapensmidet. Vänligen Gustaf Uggla
Smedsmästaren, vapen-smeden och skyttemedaljören Herr John Dahlgren Wira bruk
Östanå
Imp.

General Gustaf Ugglas tackkort till Dahlgren

Hur fick då Dahlgren idén till att börja med värjsmide? Ja, härvidlag torde en avgörande roll ha spelats av en i Roslags Kulla församling då verksam präst, Ernst Ålander.[2] Pastor Ålander var — sitt yrke till trots — militärt intresserad och en ivrig beundrare av såväl Karl XII som första världskrigets Tyskland. Den första Dahlgrenvärjan tillkom ju 1916, mitt under brinnande krig. Ålander hyrde en tid den stuga i Wira, där jag nu bor på somrarna, och min faster har berättat hur han till omgivningens stora förskräckelse brukade vandra fram och åter i stora rummet med en karolinvärja i handen, högljutt deklamerande Tegnérs Karl XII. Samtidigt eldade han famnvedsträn i den öppna spisen så att gnistorna stod som en kvast ur skorstenen. Denna militanta och världsfrämmande präst inspirerade John Dahlgren till att smida sina första karolinervärjor. Han köpte också de två första exemplaren — tillverkade 1916 och 1918 — och gav bort dem till två av sina mest beundrade idoler.

Den allra första värjan av 1916 skänktes som julgåva till general Gustaf Uggla, vars tackkort till Dahlgren finns bevarat i Wira Museums arkiv. Det är adresserat till "Smedmästaren, vapensmeden och skyttemedaljören Herr John Dahlgren, Vira bruk" och lyder som följer:

Från Pastor Ernst Ålander har jag haft äran såsom julgåfva fått mottaga en vacker Carl XI:s-värja, smidd i Viras gamla vapensmedja af Eder konstförfarna hand. Värjan gör mig stor glädje. Hjärtligt tack därför, för Edert fosterländska sinne och Eder framgångsrika skytteverksamhet.

Vänligen
Gustaf Uggla[3]

Värja nr 2, som torde ha påbörjats strax därefter men inte blev färdig förrän 1918, köptes även den av pastor Ålander, och meningen var att den skulle skänkas till den legendomsusade tyske stridsflygaren Manfred von Richthofen, "Röde baronen". Denne sköts emellertid ner i Frankrike den 21 april 1918, d. v. s. innan den tilltänkta hedersgåvan var helt färdig. Den överlämnades då till friherre Lothar von Richthofen, "Röde baronens" bror, och tanken var att den eventuellt skulle ingå i ett Richthofen-museum. Värjan försågs med en graverad text av följande, något bombastiska, lydelse:

Till Tysklands frejdade
stridsflygare
Frih. MANFRED VON RICHTHOFEN
med vänskap och beundran från
Ernst Ålander
Katrineberg, Hälsingland, Sverige
Världskriget 1918
A coeurs valliants rien d'impossible

Denna inskription kompletterades senare med ytterligare en:

Må frih. Lothar von Richthofen
bära denna värja till minne af
sin store broder
och till erinring om sina egna
stolta bragder

Man kan inte låta bli att undra över hur denna omfattande text kunde rymmas på klingan!

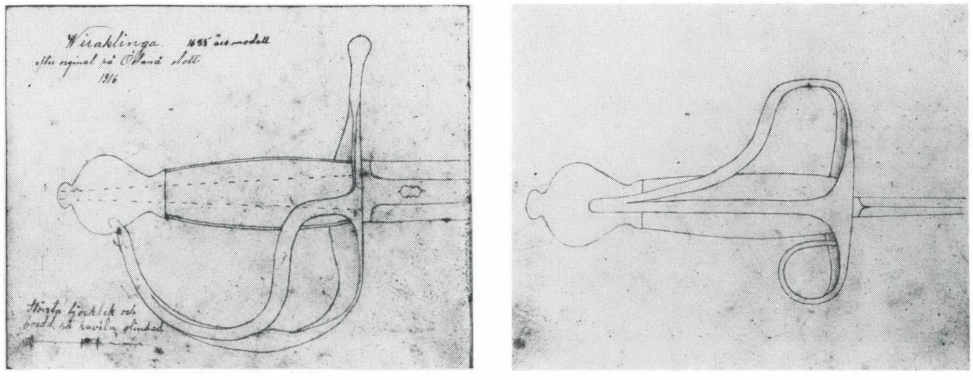
Troligen utförde inte Dahlgren själv graveringen av värjan. En anteckning i hans efterlämnade papper gör det troligt att den detaljen ombesörjdes av Nyströms svärdfejeri, Jungfrugatan 6 i Stockholm. Förmodligen tillverkades också där den balja med gehäng, som kompletterade hedersgåvan.

Jag har försökt få reda på vad som i själva verket hände med Richthofen-värjan och om den ännu finns i behåll.[4] Enligt vad som meddelats av en brorson till "Röde baronen" var alla Manfred von Richhofens hedersgåvor m. m. under mellankrigstiden utställda i ett museum i staden Schweidnitz i Schlesien. I januari 1945 intogs emellertid staden av Röda armén, och museet föll i ryssarnas händer. Samtliga Richthofens utställda tillhörigheter transporterades därefter till Moskva, och någon information om var de nu befinner sig har ej stått att få. En möjlighet är dock att värjan kan befinna sig i det stora krigsmuseet utanför Moskva. Det innehåller endast erövrade vapen från andra världskriget. Allmänheten äger dock inte tillträde dit.

*

Samtliga Dahlgrenvärjor är kopior av 1685 års manskapsvärja för infanteriet. Den närmaste förebilden hittade Dahlgren på Östanå slott, ungefär en halv mil från Wira. Han utförde synnerligen noggranna avritningar och uppmätningar av denna värja, som dock har spetsen avbruten. Klingans längd från fästet räknat är sålunda endast 86 cm. Dahlgren har här antecknat: "Har troligen varit 1 1/2 aln?"

Ritningarna, som finns i två olika exemplar, är daterade 1916. Ursprungsritningarna är utförda på ett enda papper. Därifrån har sedan olika detaljer kalkerats över på mindre blad, som sammanbundits till ett häfte. Detta häfte bär tydliga spår av att ha fungerat som arbetsritning. Där finns kortfattade anteckningar, som gjorts under arbetets gång beträffande mått, vikt, materialåtgång etc. I en särskild

Uppslag med ritningar ur John Dahlgrens arbetsbok

ficka på pärmens insida förvarades också en pappmall till fästet samt en ritning i full skala till själva klingan.

*

Under Wiras storhetstid som klingebruk ställdes mycket höga krav på klingornas kvalitet. De fick vid rustkammaren i Stockholm genomgå hårda prov innan de försågs med proberstämpeln — ett P. De klingor som inte klarade proven kasserades obönhörligen[5]. Det var främst tre krav som ställdes på en god klinga: Styrka, hårdhet och spänst.

Sven Rinman har i "Försök till Järnets Historia" belyst svårigheterna att klara detta problem:

> "Dessa martialiska werktyg fordra det starkaste prof af Stålets både styrka, hårdhet och elasticite. Att kunna erhålla alla tre dessa egenskaper i högsta fullkomlighet, jämte tätheten, uti en enda klinga, bör dock inte begäras. Skall styrkan vinnas, måste klingan äga någon mera tjocklek och däremot swarande mindre längd, eller wara försedd med skarpa uphögde ryggar på bägge flata sidorne: och i den händelse kan hon ej wara så böjelig, som en tunn Spasser-Klinga eller Sabel. Hårdheten i hög grad kan ej heller winnas mer än uti korrte Hirsch-fängare och Jägare-Klingor, som ändteligen böra kunna bita på Järn och ohärdat Stål, men tåla då icke gerna att böjas till så stor båge, som en tunnare, utan att brista. Konsten består då däruti att, efter yttersta möjelighet, förena dessa tre egenskaper efter omständigheterna."

Det svåra problem som Rinman här diskuterar, försökte John Dahlgren bemästra genom att i klingämnet hetsa (välla) samman två olika sorters stål. Han berättar om detta för Lars Madsén:

> "När jag gör en värja, gör jag den av två sorters stål. I mitten av värjan ligger det ett fjädrande stål. I eggarna är det inlagt ett gott eggstål. Det hetsas tillsammans när biten är kort och grov. Så dras klingan ut och sedan börjar man smida den . . ."

När Dahlgren säger att klingan "dras ut", syftar han förstås på att den korta och grova stålbiten under knipphammaren bultades ut till ett längre och smalare klingämne. "Sedan började man smida den", d. v. s. handsmidet sätter in.

Detta tillvägagångssätt ledde emellertid för Dahlgren till ett stort problem längre fram i tillverkningsprocessen. När klingan var färdigsmidd, vidtog den känsligaste proceduren — härdningen. Denna till-

gick — liksom vid allt eggsmide — så att klingan först upphettades över kolelden, och därefter hastigt nedsänktes i kallt vatten. Eggstålet fick då sin rätta hårdhet. Härvidlag hände det emellertid vid upprepade tillfällen att brott uppstod i gränserna mellan de två stålsorterna. Detta skulle givetvis ha blivit så gott som osynligt vid den efterföljande slipningen och poleringen, men det är ett gott vittnesbörd om Dahlgrens yrkesstolthet och kvalitén på de 76 värjorna att sådana klingor omedelbart kasserades.

I Madséns intervju berättar Dahlgren också om en annan, äldre metod att tillverka klingor, som han hört talas om i Wira:

> "Om jag skulle berätta vad jag hört, hur de gamla gjorde klingorna. Det är en smed, numera avliden, men han var gammal då. Han talade om vad hans far hade berättat för honom — — — När dom skulle göra en klinga så hade dom en stålskiva och en järnskiva och en stålskiva och en järnskiva, flera stycken, och lade dom ovanpå varandra och hetsade detta tillsammans. Sedan vek dom den där delen dubbel och hetsade och drog ut, och vek den dubbel en gång till och hetsade och drog ut igen, så att biten vart kanske åttkantig. Sen vred dom detta gods — det var ännu kort och grovt då — så att järntågor och ståltågor blev blandade liksom i spiral. Och av detta drogs klingämnet ut. Och så smeds klingan."

Den ovan beskrivna metoden kände också Sven Rinman till, men han rekommenderade den inte:

> "Järns inläggning midt uti Stålet, hwilket på somliga ställen brukas för Klingor, ökar wäl ännu mera segheten, men Stålet förlorar ock härigenom mycket af sin Spänstighet och blir benäget att lama eller krokna wid stark påkänning — Således kan wäl ett sådant Stål wara tjänligt för Bordknifwar, m. m., som skola utstå stark brytning — — — men ej för Wärjeklingor, som fordrar fullkomlig elasticite."

*

På originalvärjorna m/1685 kan klinglängden variera något, i allmänhet mellan 86,7 och 92 cm. Detta hänger samman med en bestämmelse vid klingornas probering. Om en klinga därvid bröts av, men brottet skedde på mindre än en tums avstånd från spetsen, kunde den ändå godkännas och spetsen kunde smidas om. Det var därför vanligt att smederna tog till klinglängden något i överkant för att klingan ändå i sådana fall skulle vara modellenlig, vilket den var även om den var för lång.

Sådana variationer förekommer av naturliga skäl ej ifråga om Dahlgrenvärjorna. De mäter samtliga från fästet till spetsen "1 aln 14 tumm = 92 cm".

Ytterligare en del sifferuppgifter ur Dahlgrens anteckningar kan kanske ha sitt intresse, då de i viss mån belyser tillverkningsprocessen och den noggrannhet den kännetecknades av:

Klingan, grov (innan blecken smides)	väger 1 kg 1 hg
Klingan, smidd	väger 1 kg
Klingan, slipad	väger 9 hg

Dessa siffror gäller alltså själva klingan, utan fäste. Den färdigmonterade värjan skulle enligt en anteckning från 1945 väga 1 1/2 kg. Detta kan jämföras med Dahlgrens modellvärja från Östanå som enligt en annan anteckning vägde "2 ℔ 93 ort", d. v. s. i runt tal 1,1 kg. Men då saknas ju flera centimeter av klingan, som också är hårt nedslipad. En oskadad värja av 1685 års modell brukar väga mellan 1,1 och 1,3 kg, men även en sådan är i regel slipad flera gånger och har förlorat en del av godset.

*

Vi låter John Dahlgren fortsätta sin berättelse för Lars Madsén. Han har nu hunnit fram till fästet:

> "Ja, fästet består ju av en parerplåt med parerstång med knopp och tre byglar — en rak som ligger under och skyddar fingrarna, och en krökt bygel som skyddar överdelen av handen och en liten bygel, som kallas för tumbygel, där man sätter in tummen för att ha ett fast grepp om värjfästet — — —
>
> I bakre ändan på fästet finns en ganska stor och tung spjärnkula, som har till ändamål att det ska vara kraft i stöten. Klingan är lätt och fästet tungt. Det ska göra att det blir kraft i stöten, har jag hört sägas. Så gör jag mina klingor."

Till denna utmärkta beskrivning av fästet på 1685 års kommissvärja kan fogas att den raka bygeln och den krokiga, som båda är utsmidda från parerplåten, förenas till *en* bygel närmare spjärnkulan och där intappas i ett hål. Enligt en anteckning av Dahlgren sker föreningen 4 1/2 tum från den raka bygelns början vid parerplåten. Observeras bör att samtliga tre byglar på Dahlgren-värjorna är utsmidda från parerplåten. Detta är inte alltid fallet med originalvär-

jorna, där det ibland förekommer att någon av byglarna hetsats fast vid plåten.

Vidare kan tilläggas att den bakre delen av spjärnkulan är utformad till en s. k. nitknapp. Mot denna nitas den utstickande delen av klingans tånge, då klinga och fäste fogas samman. Över tången har då först en träkavel trätts. Dahlgren hade sinne för det sublima. Till kaveln använde han inte vilket virke som helst. För detta ändamål nyttjades s. k. svartek från ett utanför Östanå sjunket ryskt krigsfartyg. Namnet Ryssmasterna bär ännu vittne om händelsen. Kaveln lindades till slut med slät mässingstråd av 1 mm tjocklek. Till varje värja gick det åt 10 m tråd.

*

John Dahlgren har själv uppgivit, att det i början tog honom ungefär tio dagar att färdigställa en värja, men att denna tid med ökad vana nedbringades med en eller annan dag. Priserna varierade något, men under 1940-talet låg normalpriset på 100 kr. Det högsta pris Dahlgren har antecknat är 135 kr år 1947.

*

Man möter ibland den kritiken mot Dahlgrenvärjorna att de i handeln skulle kunna förväxlas med originalvärjor. Detta är av flera orsaker helt uteslutet. Trots — eller kanske tack vare — det kärleksfulla arbete och den omsorg Dahlgren lade ned på varje värja, skiljer de sig från de äldre värjorna i flera avseenden:

För det första är helhetsintrycket ett helt annat. Dahlgren-värjorna ser nya och oanvända ut, vilket de ju också är. Klingan har sin ursprungliga form och blankhet kvar, medan en äldre värja så gott som alltid är nedslipad — och även om så inte är fallet har den under 250 år förlorat det mesta av sin glans.

Tydligast märks kanske skillnaderna på fästet. Dahlgrens fästen är utomordentligt välsmidda och jämna, medan originalvärjornas fästen bär mycket tydliga spår av masstillverkning. Särskilt parerplåten är ojämn, och märken efter smideshammarens slag är ofta synliga.

Kavellindningen är ytterligare en särskiljande detalj. De gamla värjorna är lindade med tre varv enkel tråd, ett varv flätad tråd, tre varv enkel o. s. v. Dahlgren använde endast enkel tråd. Påpekas bör

emellertid att det förekommer Dahlgrenvärjor, som fått lindningen ersatt enligt det gamla maneret. Dessa värjor har alltså inte originallindning.

På de gamla värjorna avslutades dessutom lindningen i kavelns båda ändar av vackert flätade ringar av mässingstråd. Dessa ringar saknas på Dahlgrens värjor.

*

Slutligen kommer vi till problemet med stämplingen av klingorna. Originalvärjorna av 1685 års modell är ju ganska enhetligt stämplade. De är samtliga försedda med tre stämplar på den flata mittåsen på vardera sidan av klingan. Stämplarna förekommer i flera olika varianter. Enligt en allmänt spridd uppfattning är de dock inte att betrakta som bruks- eller fabriksstämplar utan snarare som prydnad. Här är inte platsen att diskutera detta omfattande problem. Emellertid är det väl knappast troligt att olika bruk använde identiska stämplar, och det borde vara möjligt att få fram vilka typer som användes vid Wira, Kvarnbacka o. s. v.

Klingorna har dessutom i allmänhet närmast fästet den tidigare omtalade proberstämpeln — ett P. Hantverkarstämplar förekommer på tången men är därigenom osynliga på en komplett värja. Proberingen skedde nämligen innan klingan monterats med sitt fäste. När klingan väl klarat provet var det ju ointressant vem som smitt den.

Dahlgrens klingor uppvisar en betydligt rikare och oenhetligare stämpelflora. Detta har emellertid sin naturliga förklaring. Bruket av olika stämplar stadgar sig från slutet av 1930-talet. Fyra olika stämplar kan förekomma — dock knappast alla på en gång:

1. "Prydnadsstämpeln" — inslagen på vanligt sätt tre gånger på var sida.
2. Bruksnamnet "WIRA"
3. Dahlgrens "mästarstämpel" — J.A.D.
4. Tillverkningsåret

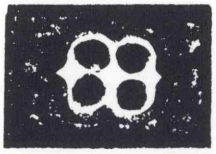
P-stämpeln förekommer av naturliga skäl ej. Stämpel nr 1 finns inte på de äldre värjorna. När Dahlgren började använda den är inte helt klart. Dock kan konstateras att en av de första värjorna, som tillverkades under år 1937 saknar denna stämpel. Den har dock kunnat beläggas på en värja tillverkad sent under 1938. Problemet kompliceras emellertid därav att Dahlgren i flera fall erbjöd sig att i efterhand slå in vad han kallade "Wirastämpeln" på de värjor, som

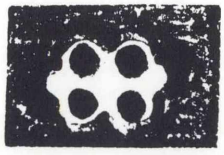
Svärdfejaren i arbete

saknade den. Innan den stämpeln började användas, torde den ha ersatts av namnet "WIRA". Men båda stämplarna kan alltså förekomma på samma värja.

När Dahlgren valde "prydnadsstämpel" för sina värjor, avstod han från den mycket vackra dubbla franska lilja, som pryder hans modellvärja på Östanå. Efter studier i Livrustkammaren bestämde han sig för den variant, som blev hans Wirastämpel — för övrigt *den enda klingstämpel som ännu med säkerhet kan sägas ange Wira som tillverkningsort.* Den skiljes lätt från förebilden, därigenom att stämpelns ytterkanter är avrundade i stället för spetsiga:

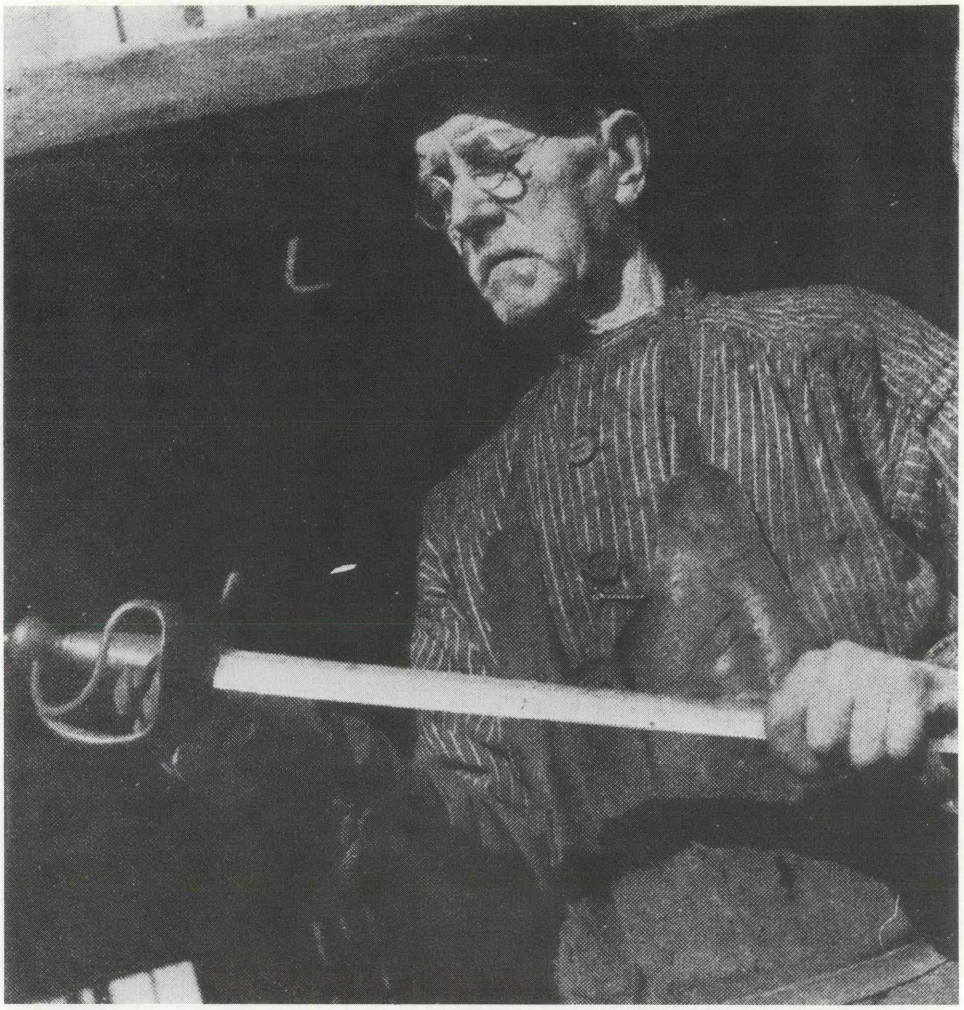

Stämpel på originalvärja

Stämpel på Dahlgrenvärja

Egen namnstämpel började John Dahlgren använda först efter faderns död. Detta framgår klart av en anteckning i hans dagbok för år 1927: "Skaffade mig i år ägna namnstämplar". Stämpeln J.A.D.

En färdig värja granskas i dagsljuset utanför smedjan 1946. (Foto Gunnar Lobråten)

bör alltså saknas på de två första värjorna — möjligen också på nr 3, vars tillverkningsår inte har kunnat fastställas. Namnstämpeln är alltid placerad på tvären på ena mittåsen närmast fästet.

Tillverkningsåret förekommer sällan som stämpel. Av de värjor jag haft möjlighet undersöka förekommer den bara på en enda från 1938.

Senast 1939 torde Dahlgren ha inskränkt bruket av stämplar till att omfatta enbart namnstämpeln och "prydnadsstämplarna".

*

John Dahlgrens sinne för det sublima har omnämnts tidigare. Det höll i sig in i det sista. Han betraktade sin Wirastämpel — "prydnadsstämpeln" — som i det närmaste helig. En av besökarna vid Wira Museum har berättat följande för mig: Hans far var järnhandlare i Stockholm och hade i många år haft affärsförbindelse med Dahlgren, som tydligen fattade förtroende för honom. När Dahlgren 1948 var sjuk och det var tydligt att slutet närmade sig, fick han en dag besök av järnhandlaren. Vid avskedet gav Dahlgren honom sin stämpel och avkrävde honom ett löfte att när han gick ombord på Stockholmsbåten vid Östanå brygga kasta stämpeln så långt ut i sjön som han kunde. Så skedde också. Wirastämpeln skulle aldrig få falla i orätta händer.

Värjor tillverkade av John Dahlgren, Wira

Förteckningen är uppställd i kronologisk ordning och upptar förutom tillverkningsår också förste köpare/beställare. Den bygger på Dahlgrens egen förteckning, men har på vissa punkter kompletterats. I flera fall saknas dock förnamn eller ort. Stavningen av namnen är Dahlgrens.

1916
Nr 1 Pastor Ernst Ålander, Östanå/General Gustaf Uggla, Stockholm

1918
Nr 2 Pastor Ernst Ålander, Katrinedal/Manfred von Richthofen/Lothar von Richthofen

Nr 3 Pastor Ekblad, Östanå

1936
Nr 4 Albin Lagerholm

1937
Nr 5 General Linder
Nr 6 Förvaltare Gunnar Biel, Gävle
Nr 7 Stationsinspektör Gustav Edberg, Härryda
Nr 8 Köpman Eric Bilger, Wira
Nr 9 Folkskollärare Göran Exerman, Djursholm
Nr 10 Med. dr. W. Behrman, Göteborg
Nr 11 Major G. Landby, Göteborg

1938
Nr 12 Kapten Silverstolpe, Stockholm
Nr 13 Löjtnant Murray, Stockholm
Nr 14 Fil. dr. Erik Arrhén, Stockholm
Nr 15 Ingenjör Lindberg
Nr 16 Folksskollärare Eklund
Nr 17 Stationsinspektör Wallerstedt
Nr 18 Kapten Axel Edvards, Stockholm

Nr 19 Herr Beckström, Stockholm
Nr 20 Kontorschef Wilhelm Edberg, Borås
Nr 21 Doktor Fries, Mora
Nr 22 Doktor Fries, Mora
Nr 23 Köpman Sven-Rickard Eriksson, Upplands Väsby
Nr 24 Dir. Söderberg, Göteborg
Nr 25 Dir. Söderberg, Göteborg

1939
Nr 26 Stadsarkitekt Fredrik Wetterkvist, Halmstad
Nr 27 Stadsarkitekt Göran Pauli, Jönköping
Nr 28 Fröken Karin Odenrick, Stockholm
Nr 29 Herr Tore Litfors, Hällnäs

1940
Nr 30 Herr Edvin Edberg, Odensala
Nr 31 Herr Eskil Carve, Stockholm
Nr 32 Fru Gunhild Hinnerson, Stockholm
Nr 33 Stud. Ulf Lindewall, Stockholm

1941
Nr 34 Dr. Thorell, Stockholm

1942
Nr 35 Kamrer Axel G. Johansson, Stockholm

1943
Nr 36 Disponent T. Ulfheden, Romakloster
Nr 37 Landskontorist Rolf von Hedenberg, Lidingö
Nr 38 Fru Gunhild Svenfeldt, Stockholm

1945
Nr 39 Predikant Olsson, Bergshamra
Nr 40 Banktjänsteman Per Johansson, Stockholm
Nr 41 Kapten Freese, Djursholm
Nr 42 Herr Beronius, Åkersberga
Nr 43 Herr Tallén, Spånga
Nr 44 Herr Carl-Julius Anrick, Stockholm
Nr 45 Herr Gustaf Leander, Riala
Nr 46 Friherre Claes Fleming, Stockholm
Nr 47 Kapten O. Schultzberg, Viggbyholm
Nr 48 Fabrikör Sixten Pettersson, Vätö
Nr 49 Herr Carl W. Meyerhöffer, Norrköping
Nr 50 Herr Ingvar Sundström, Enskede
Nr 51 Fru Sylvia Kvist, Östanå
Nr 52 Herr Nils Eklund, Norrtälje

1946
Nr 53 Fröken Maria Marqvard, Wira
Nr 54 Herr A. Staflund, Stockholm
Nr 55 Pastor Tore Davidsson, Arbrå
Nr 56 Löjtnant Fangen, Viggbyholm
Nr 57 Pastor Thore Ekberg, Uppsala
Nr 58 Ingenjör H. Rydin, Djursholm
Nr 59 Herr Axel Karlsson, Östanå
Nr 60 Pastor Tore Davidsson, Gävle

Nr 61 Kamrer Emil Gradén, Enebyberg
Nr 62 Herr Tord Gradén, Stockholm
Nr 63 Herr Ernst Falk, Enebyberg
Nr 64 Fröken Maria Marqvard, Wira
Nr 65 Herr S. E. Svensson, Fristad
Nr 66 Herr Gustaf Karlsson, Riala
Nr 67 Herr Olsson, Vettershaga

1947
Nr 68 Herr Ernst Sköld, Tranås
Nr 69 Bataljonsveterinär Erik Filneby, Brottby
Nr 70 Lärarinnan fru Gustafsson, Sättra
Nr 71 Fabrikör Eklund, Åkersberga
Nr 72 Fabrikör Eklund, Åkersberga
Nr 73 Ingenjör Thor E. Wrambo, Lund
Nr 74 Herr Ragnar Westling, Stockholm
Nr 75 Disponent Nilsson, Stockholm

Nr 76 Smidesmästare John Dahlgren, Wira. (Tillverkningsår för denna värja har ej kunnat fastställas!)

Noter

[1]) Se Erdman—Hildebrand: Uppland-skildring av land och folk.

[2]) Ålander flyttade snart från församlingen — först till Katrinedal i Hälsingland och senare till Gnarp.

[3]) Gustaf Uggla (1846—1924) var 1897—1902 sekundchef för Svea Livgarde. Han blev general 1913 då han avgick ur aktiv tjänst. U. var varm vän av den frivilliga skytterörelsen och från 1909 ordf. i skytteförbundens överstyrelse.

[4]) För de efterforskningar som härvidlag bedrivits i Tyskland står jag i stor tacksamhetsskuld till herr Helmut Schweiger, Berlin.

[5]) Om tillvägagångssättet vid klingprobering se Nordström: Vira — klingsmedja och liebruk.

Källförteckning

OTRYCKTA KÄLLOR

Sveriges Radios arkiv

Madsén, Lars: Intervju med John Dahlgren, Wira, 1941 (nr LB 10739)

Wira Museums arkiv

Dahlgren, John: Förteckning över tillverkade värjor
Dahlgren, John: Ritningar till värja, 1916
Dahlgren, John: Häfte med ritningar och arbetsanteckningar
Dahlgren, John: Diverse lösa papper med arbetsanteckningar
Dahlgren, John: "Från år till år", dagboksanteckningar 1904—1946

TRYCKTA KÄLLOR

Dahlgren, John:	Minnen och anteckningar från Vira Bruk i Uppland (Notiser från Arbetarnes Kulturhistoriska Sällskap 1931:1)
Erdman, Axel och Hildebrand, Karl (red.):	Uppland — skildring av land och folk, Stockholm 1905.
Nordisk Familjebok	(4:e uppl.), Malmö 1958.
Nordström, Alf:	Vira — Klingsmedja och liebruk, Stockholm 1969
Rinman, Sven:	Anledningar Til Kunskap om Den Gröfre Jern- och Stålförädlingen och dess förbättrande, Stockholm 1772.
	Försök till Järnets Historia med Tillämpning för Slögder och Handtwerk, Stockholm 1782.
Seitz, Heribert:	Svärdet och värjan som arméväpen, Stockholm 1955.
Roslagens Nyheter	d. 24/12 1918: En hedersvärja från Roslagen
The Phila Inquirer 1946:	Sweden's oldest armourer.
Folket i Bild 1946:24:	Vapensmeden på Wira (rep. Gunnar Lobråten).
Svenska Dagbladet	d. 30/8 1974: Så dog Röde baronen (sign. Torbjörn).

Några stämpelvarianter på Dahlgrenvärjor

